

Zagorka

Fenomen (nie)obecny

Zagorka

The (Not)Present Phenomenon

Anita Gostomska

<https://orcid.org/0000-0002-6897-8967>

UNIVERSITY OF GDAŃSK
anita.gostomska@ug.edu.pl

Data zgłoszenia: 24.11.2021 r. | Data akceptacji: 3.03.2022 r.

ABSTRACT | This article shows the phenomenon of Croatian journalist and writer Marija Jurić Zagorka. Well-known in Croatia and recently very popular not only among her readers but also scholars (especially feminist-oriented), she remains almost completely absent in Poland today despite the fact that her first novel, *The Slaves [Roblje]*, was translated at the very beginning of the 20th century and she herself was commemorated as the first female journalist from Central Europe in the 1930s.

KEYWORDS | Marija Jurić Zagorka (1873—1957), critical reception, feminism, Croatia, Poland

Przywołany w tytule artykułu fenomen można rozumieć dwojako. Fenomenem (zjawiskiem) bywa określana Marija Jurić Zagorka¹ w Chorwacji, jednak swoistym fenomenem jest także jej wyjątkowa, zwłaszcza w ostatnim dwudziestolecu, popularność. Zjawiskowość Zagorki jako osoby nierozzerwalnie wiąże się z jej charakterem, temperamentem, z jakim podejmowała się życiowych wyzwań, zaangażowaniem w walkę o sprawy, którym była oddana. Pociąga aura tajemniczości, jaką wokół siebie stworzyła, celowo myśląc autobiograficzne tropy, a także nagromadzenie sprzeczności, które trwale znaczą jej losy. Intrygują luki w biografii, będące wynikiem, przypuszczalnie intencjonalnej, strategii przemilczeń². Aktywność Zagorki w przestrzeni publicznej, od początku wyjątkowa, wyprzedzająca epokę, eksponowała ją na szczególną krytykę. Dzisiejsza popularność Zagorki — wynikająca z jej niezwyklej osobowości, ale także nabudowująca się na wcześniejszą recepcję krytyczną — jako zjawisko, którego żywiołowy rozwój można obserwować w ostatnich latach w Chorwacji, fascynuje w równym stopniu, co sama protagonistka.

Do najbardziej znanych dzieł zmarłej w 1957 roku autorki należą niewątpliwie powieści, czytane nieprzerwanie od dziesięcioleci przez kolejne pokolenia Chorwatów. Popularny charakter tego dorobku zaciążył na jego recepcji krytycznej³, skutkując trwałym wykluczeniem pisarki z kanonu literatury narodowej⁴. Imponująca swoimi rozmiarami i różnorodnością spuścizna Zagor-

- 1 Zagorka to wskazujący na pochodzenie, a zarazem eksponujący patriotyczną postawę pseudonim, który Marija Jurić sama sobie obrała (początkowo korzystała z zamienników maskujących jej pleć, podpisując się np. jako Jurica Zagorski). Przydomek bardzo szybko zaczął funkcjonować na prawach imienia/nazwiska, służąc także jako rodzaj wywoławczego hasła. Więcej na temat motywacji tego wyboru zob. S. Jakobović Fribec, [online]: *Biografija: Marija Jurić Zagorka*. Dostępne w Internecie: <https://ravnopravnost.gov.hr/arhiva/marija-juric-zagorka/biografija-marija-juric-zagorka/1539> [dostęp: 31.10.2021].
- 2 Zagorka w swoich autobiografiach przemilcza niewygodne fakty nie tylko natury politycznej, lecz także osobistej, jak drugie zamążpójście czy konflikt z Rudolfem Habedušem Katedralisem (1894—1960), z którym miała wcześniej pozostawać w bliższej relacji. Co najbardziej zaskakujące — bardzo lakonicznie wypowiada się o kobietach ze swojego otoczenia, walczących z nią o równouprawnienie.
- 3 Zob. B. Đorđević, 1965: *Zagorka. Kroničar starog Zagreba*. Zagreb, Stvarnost, s. 206.
- 4 W 2008 roku położenie Zagorki określano jako „nesigurno i neodredljivo” (zob. S. Jakobović Fribec, M. Grdešić, 2008: *Riječ urednica*. W: M. Grdešić, S. Jakobović Fribec, ur.: *Neznana junakinja — nova čitanja Zagorke. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe“ održanog 30.11. i 1.12.2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 8), a w 2021 roku nadal mówi się o peryferyjnej względem kanonu pozycji, jaką ona zajmuje niezależnie od zachodzących przemian (zob. J. Đorđević, 2021: *Preispičivanje položaja Marije Jurić Zagorke u hrvatskoj književnosti*. W: K. Bačić, M. Levanat-Peričić, L. Malczak, red.: *Periferno u hrvatskoj književnosti i kulturi / Peryferie w chorwackiej*

ki mimo upływu czasu nadal wymaga inwentaryzacji⁵, zwłaszcza w obszarze żurnalistyki⁶. Jej przeprowadzenie utrudnia jednak nie tylko rozproszenie archiwaliów, lecz także — z uwagi na wielość pseudonimów, pod jakimi występowała Zagorka — konieczność ich odnalezienia, a w przypadku tekstów pisanych anonimowo — identyfikacji. Również literatura poświęcona chorwackiej autorce (materiał bibliograficzny) potrzebuje waloryzacji i usystematyzowania, a cały korpus tekstów (podmiotowych i przedmiotowych) — współczesnej interpretacji⁷.

Nie istnieje aktualna biografia Zagorki (zastępuje ją stale uzupełniana, internetowa *Kronologija života i rada*⁸), co można tłumaczyć jej powszechnie znaną skłonnością do multiplikacji i modyfikacji opowieści o własnym życiu, znacząco utrudniającą jego zbadanie. Autobiografie Chorwatki stanowią wyzwanie dla historyków, cechuje je bowiem duża swoboda w operowaniu faktami, jakby Zagorka traktowała swoje losy jak elastyczne literackie tworzywo. Zdaniem badaczy, spisując kolejne świadectwa swego życia, świadomie dopuszczała się manipulacji⁹.

Zagorka opisująca się własnymi słowami to przede wszystkim polityk ze sprawnym piórem, ewentualnie ponadprzeciętnie utalentowana dziennikarka, która posługując się medium prasy, brała aktywny udział w polityce. Paradoksalnie

literaturze i kulturze. Zbornik radova, sv. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 445—446).

- 5 Potrzebę jej przeprowadzenia dostrzegali Bora Đorđević już sześć lat po śmierci Zagorki. Zob. B. Đorđević, 1965: *Zagorka. Kroničar...*, s. 206.
- 6 Zob. S. Jakobović Fribec, 2011: *Zagreb in Zagorka's Footsteps*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 51; M. Vujnović, 2009: *Forging the Bubikopf Nation. Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. New York, Peter Lang, s. 115.
- 7 Świadomość takiego stanu rzeczy i wynikająca z niego potrzeba metodycznych, profesjonalnych działań sygnalizuje Centrum Studiów Kobięcych (Centar za ženske studije; dalej: CŽS). Zob. <http://zagorka.net/bibliografija/> [dostęp: 31.10.2021]. Informacje na temat CŽS znajdują się w dalszej części artykułu.
- 8 Zob. <http://zagorka.net/biografija/> [dostęp: 31.10.2021]. Informacje na temat projektu, w ramach którego udostępniana jest biografia Zagorki, znajdują się w dalszej części artykułu.
- 9 Zob. L. Dujčić, 2011: *A gdje sam bila prije jučer ja? Kako su Marija Jurić Zagorka i Ivana Brlić-Mažuranić spojile spisateljstvo s dužnostima ženskim*. W: M. Grdešić, ur.: *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe / Feminizam, antifeminizam, kriza“ održanog 26. i 27. studenog 2010 u Zagrebu u okviru četvrtih Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 102. Stanko Lasić określił jej teksty autobiograficzne mianem mieszanki prawdy i legendy, która w danym momencie jest dla autorki najbardziej dogodna. Zob. S. Lasić, 1986: *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873—1910). Uvod u monografiju*. Zagreb, Znanje, s. 37. Przesadę przypisywał natomiast Zagorce Đorđević. Zob. B. Đorđević, 1965: *Zagorka. Kroničar...*, s. 5.

pozostała przy tym idealistką, uporczywie wierzącą w lepsze jutro (ojczyzny, ludzkości) i walczącą o nie bez względu na konsekwencje. W poetykę tej samej walki wpisują się powieści Zagorki, których celem było wyrwanie czytelnika z kręgu obcej mu kultury przez przeciwstawienie jej równie atrakcyjnych treści rodzimych. Pomimo skuteczności misji realizowanej za pośrednictwem literatury oraz autentycznego uwielbienia czytelników Zagorka chętniej przedstawiała się jako dziennikarka, prawdopodobnie świadoma odium ciążącego na literaturze trywialnej, przekładającego się na sposób percypowania jej dorobku *in toto*.

Cezurę w recepcji twórczości Chorwatki wyznaczają lata 60. XX wieku. Sla-
vica Jakobović Fribec wskazuje trzy publikacje z tamtego okresu szczególnie znaczące dla „osobistej rehabilitacji” Zagorki. Wśród nich znalazła się jej pierwsza zbeletryzowana biografia autorstwa Bory Đorđevića¹⁰. Krytyczna rewindykacja objęła początkowo dorobek dziennikarski¹¹, by w kolejnej dekadzie rozszerzyć się o publikację dzieł zebranych i bezprecedensową przedmowę Ivo Hergešića do pierwszego tomu serii¹². Ponowny wzrost zainteresowania osobą Zagorki, tym razem ze wskazaniem na jej pisarską karierę i udział w historii literatury, wiąże się z docenieniem jej talentu przez Pavao Pavličića¹³ oraz próbą stworzenia pierwszej monografii jej twórczości, podjętą przez Stanko Lasića¹⁴.

- 10 Zob. B. Đorđević, 1965: *Zagorka. Kroničar...* Jakobović Fribec oprócz Đorđevića wymienia nazwiska Horvata, który docenił pionierski charakter działalności dziennikarskiej Zagorki (1962), oraz Hergešića — jako autora przedmowy do powieści *Tajna Krvavog mosta*, wydanej w ramach publikacji dzieł zebranych Mariji Jurić Zagorki (1963). Zob. S. Jakobović Fribec, 2011: *Zagreb in...*, s. 12—13.
- 11 Josip Horvat nazwał Zagorkę pierwszą dziennikarką polityczną w Europie Środkowej, która na początku XX wieku swoją pracą przyczyniła się do unowocześnienia chorwackiego dziennikarstwa. Najbardziej znaczącym okresem w jej karierze była współpraca z opozycyjnym dziennikiem „Obzor” w latach 1896—1918; po odejściu z jego redakcji założyła tygodnik „Zabavnik”, od 1925 do 1938 roku zaś redagowała własne czasopismo — miesięcznik „Ženski list”, a następnie, w latach 1939—1941, miesięcznik „Hrvatica”. Zob. J. Horvat, 1962: *Povijest novinstva Hrvatske*. Zagreb, Stvarnost. Publikacja została wznowiona w 2003 roku.
- 12 Profesjonalny komentarz Hergešića miał wyjątkowy charakter, ponieważ utworom Zagorki nie przypisywano wówczas szczególnej wartości artystycznej; pytany o trudności towarzyszące badaniu twórczości Zagorki, mówił o „aurze śmieszności”, która „obavija ovaj tragični lik pa čovjek može ispasti neozbiljan ako se dade na taj posao”. Zob. B. Đorđević, 1965: *Zagorka. Kroničar...*, s. 5, 202—203.
- 13 Zob. P. Pavličić, 2001: *Rukoljub. Pisma Slavnim Ženama*. Zagreb, Mozaik knjiga, s. 7—25. List do Zagorki pochodzi z 1983 roku. Zob. S. Jakobović Fribec, 2011: *Zagreb in...*, s. 13.
- 14 Lasić podjął wyzwanie sporządzenia biografii, by ostatecznie sprostac mu w ograniczonym zakresie i uciec do kanonicznej postaci Krležy. Zob. S. Lasić, 1986: *Književni počeci...*; S. Lasić, 1987: *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914—1924)*. Zagreb, Globus.

Lasić, czyniąc Zagorkę odpowiedzialną za „dinamiziranje romaneskne strukture hrvatskog romana”, znacząco zmienił sposób myślenia o jej twórczości¹⁵. Ostatnim tekstem przypadającym na czas rozkwitu myśli feministycznej w Jugosławii, niezwykle istotnym w kontekście „rewaloryzacji” twórczości Zagorki, był jej portret nakreślony przez Lydię Sklevicky, która jako pierwsza zdecydowanie wskazała także na wkład Zagorki w rozwój chorwackiego feminizmu¹⁶. Publikacja, w której Marija Jurić Zagorka to „patuljasta amazonka hrvatskog feminizma”, otwarła nowy etap w krytycznej recepcji jej dorobku; warto podkreślić, że prace z tego zakresu wydawane po 1995 roku nieprzypadkowo stały się domeną kobiet.

Badaczki spuścizny Zagorki w przeważającym stopniu wywodzą się ze środowiska CŽS, co często nadaje badaniom wyraziście feministyczny rys. Wybitną znawczynią życia i twórczości Zagorki jest wspomniana już Slavica Jakobović Fribec¹⁷, której wpływ na dzisiejszą rehabilitację tej postaci trudno przecenić. Wydaje się, że jej zainteresowanie Zagorką wzięło początek ze współpracy z CŽS, dla którego w 2000 roku Jakobović Fribec wygłosiła wykład *Zagorka — prota-gonistica nenapisane povijesti hrvatskog feminizma*¹⁸. To również z jej inicjatywy

15 <https://mvinfo.hr/clanak/slavica-jakobovic-fribec-vodic-zagorkinim-tragom-kroz-zagreb> [dostęp: 31.10.2021].

16 Zob. L. Sklevicky, 1988: *Patuljasta amazonka hrvatskog feminizma: Marija Jurić Zagorka*. „Svijet”, (15 1), s. 43. Dostępne w Internecie: <https://repositorij.dief.eu/a/?pr=i&id=108638> [dostęp: 31.10.2021].

17 Urodzona w 1950 roku absolwentka jugoslawistyki i literatury porównawczej na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu, a także programu edukacyjnego CŽS, dyplomowana bibliotekarka, od lat 80. XX wieku aktywna działaczka ruchu kobiecego. Na aktywność Jakobović Fribec w ramach szeroko pojętego ruchu kobiecego składają się bardzo zróżnicowane działania. Zob. <http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&O=1&UK=1&A=0000006922&mg=1&lang=en&H=METELGRAD&upit=JAKOBOVI%C6%20FRIBEC,%20Slavica> [dostęp: 31.10.2021].

18 Pięć lat później został on wyemitowany przez Program Trzeci Radia Zagrzeb podczas audycji *Ogledi i rasprave*, a jego rozszerzona i uzupełniona wersja ukazała się drukiem w czasopiśmie „Republika” i „Književna republika” w roku 2006. Jakobović Fribec informuje, że chodzi o szósty numer czasopisma „Republika” (s. 14—24) oraz piąty „Književna republika” (s. 43—52). Zob. <https://web.archive.org/web/20081222070240/http://www.ured-ravnopravnost.hr/page.php?id=193> [dostęp: 31.10.2021]. W tym samym czasie na potrzebę regionalnego feministycznego projektu leksykograficznego Central European University napisała artykuł biograficzny o Zagorce. Zob. S. Jakobović Fribec, 2006: *Marija Jurić*. W: F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, eds.: *A Bibliographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Budapest, New York, Central European University Press, s. 195—200. W 2006 roku uczestniczyła także w realizacji filmu dokumentalno-fabularnego *Zagorka*, w reżyserii Biljany Čakić-Veselić. Zob. przyp. 36.

CŽS z okazji pięćdziesiątej rocznicy śmierci Zagorki zainaugurowało obchody Dni Mariji Jurić Zagorki¹⁹, kontynuowane już od piętnastu lat²⁰.

Niezaprzeczalnie CŽS wiezie prym wśród instytucji zajmujących się popularyzacją wiedzy na temat Zagorki. Centrum powstało w 1995 roku jako „reakcja na wojenny i powojenny kontekst w Chorwacji”, z intencją rozwiązywania wszelkich problemów, z jakimi borykały się kobiety w wyniku wojny. Była to próba przeciwstawienia się szowinistyczno-mizoginistycznemu środowisku i propagowania myślenia krytycznego oraz kultury wolnej od przemocy. Po raz pierwszy w Chorwacji miały być prowadzone badania multi- i interdyscyplinarne dotyczące problematyki kobiet, afirmujące kobiety i naukę zorientowaną na płęć. Organizowały je feministki, badaczki, artystki oraz kobiety z doświadczeniem aktywizmu kobiecego i obywatelskiego²¹. Przeniesienie w 2009 roku siedziby CŽS do dawnego mieszkania Zagorki ostatecznie przypieczętowało jej patronat nad tym środowiskiem i uczyniło z działaczek strażniczki pamięci o Zagorce i kontynuatorki tradycji zapoczątkowanej jej aktywnością²².

Jednym z dwóch programów prowadzonych w ramach działalności Centrum jest Zagorka.net²³. Na stronie internetowej projektu CŽS wymienia jedną ze swoich aktywności, jaką jest opieka nad Izbą Pamięci Mariji Jurić Zagorki (Memorialni stan Marije Jurić Zagorke) i troska o jej spuściznę. Izba, znajdująca

19 Z tego powodu w 2008 roku badaczka przyjęła od władz miasta Zagrzebia nagrodę Zagrepcanka godine: „[...] Slavica Jakobović-Fribec je nagradu dobila po odluci Gradske skupštine za osmišljavanje programa i pokretanje »Dana Marije Jurić Zagorke« koji su održani u Zagrebu povodom obilježavanja 50. godišnjice smrti prve profesionalne hrvatske novinarke i najčitanije književnice — Marije Jurić Zagorke”. <https://ravnopravnost.gov.hr/vijesti/slavica-jakobovic-fribec-zagrepcanka-godine/686> [dostęp: 31.10.2021].

20 Jakobović Fribec współuczestniczy w organizacji corocznych obchodów, m.in. opracowując po Zagrzebiu śladami Zagorki (opracowała przewodnik, wydany także w języku angielskim). Zob. S. Jakobović Fribec, 2008: *Vodič Zagorkinim tragom kroz Zagreb*. Zagreb, Centar za ženske studije. Zob. S. Jakobović Fribec, 2011: *Zagreb in...* Wraz z Mašą Grdešić (także autorką wielu artykułów na temat Zagorki; absolwentką kroatystyki i literatury komparatywnej na zagrzebskim uniwersytecie, gdzie jest zatrudniona) redagowała tomy pokonferencyjne, będące pokłosiem spotkań naukowców w ramach Dni Mariji Jurić Zagorki.

21 Centrum założyły: Aida Bagić, Rada Borić, Nadežda Čaćinović, Sanja Iveković, Željka Jelavić, Biljana Kašić, Jasmina Lukić, Nela Pamuković, Karmen Ratković, Vesna Teršelić, Neva Tölle i Maja Uzelać. Zob. <http://zenstud.hr/o-nama/povijest/> [dostęp: 31.10.2021]. CŽS wydaje własne książki, a od 1998 roku także czasopismo „Treća”, którego redaktorkami naczelnymi są Željka Jelavić oraz Nataša Govedić.

22 Wcześniej siedziba mieściła się w Zagrzebiu pod adresem Berislavićeva 12.

23 Drugi to antydyskryminacyjny program Žena je više.net, prowadzony we współpracy ze stroną słoweńską i serbską. Zob. <http://zenajevise.net/ad-acte-anti-discrimination-actions-towards-equality-of-women-and-men/> [dostęp: 31.10.2021].

się w dawnym mieszkaniu Zagorki, pod zagrzebskim adresem Dolac 8, została udostępniona zwiedzającym po tym, jak władze miejskie odkupiły lokal od spadkobierców Zagorki i przekazały go do użytku organizacji. Działania związane z chorwacką autorką, zainicjowane w pięćdziesiątą rocznicę jej śmierci, po otwarciu Izby zaczęły być prowadzone na większą skalę. Z myślą o pielęgnowaniu, badaniu i promocji dziedzictwa Zagorki w miejscu tym CŽS prowadzi działalność dokumentalno-informacyjną oraz edukacyjną i kulturalną²⁴. Oprócz organizowanych corocznie Dni Mariji Jurić Zagorki²⁵, upamiętniających kolejne rocznice jej śmierci, CŽS obchodzi także jej urodziny, a w każdy trzeci czwartek miesiąca zaprasza na publiczne wykłady na temat Zagorki oraz literatury kobiecej. Ponadto Centrum uczestniczy w wydarzeniach kulturalnych takich jak Noc Muzeów, wydaje tomy pokonferencyjne, będące pokłosiem Dni Mariji Jurić Zagorki, odpowiada za zgromadzone zbiory i wyposażenie mieszkania²⁶.

Wychodząc naprzeciw pilnej potrzebie uporządkowania spuścizny Zagorki oraz literatury jej dotyczącej, CŽS na stronie programu poświęconego Mariji Jurić, oprócz wspomnianej już *Biografii (Kronologija života i rada)*, zapoczątkowało tworzenie *Bibliografii (Bibliografija)*, która miałaby obejmować drukowany dorobek autorki z zakresu pisarstwa i dziennikarstwa, a także materiały, które powstały w efekcie studiowania tego dorobku. Sporą część literatury zaprezentowanej na stronie stanowią teksty pochodzące ze wspomnianych tomów pokonferencyjnych wydawanych przez CŽS. Publikacje te uznano za wymierny wskaźnik wiedzy na temat Zagorki i jej spuścizny. W *Bibliografii* z powodu większej dostępności danych dotyczących twórczości Zagorki pierwszeństwo zyskały właśnie opracowania jej dorobku. Zawartość strony, służąca również jako punkt odniesienia dla rozrastającej się kolekcji biblioteki CŽS, miała być stale wzbogacana, jednak — co podkreślili autorzy spisu — dokończenie tego dzieła wymagałoby systematycznej pracy badawczej, przy odpowiednim wsparciu

24 We współpracy Hrvatskog novinarskog društva z CŽS zostały zdigitalizowane dokumenty z okresu 1910—1957, które dotyczą aktywności Zagorki w ramach organizacji zrzeszającej dziennikarzy. Zob. <http://zagorka.net/arhivski-fond-mjz/> [dostęp: 31.10.2021]. Dyrektor wykonawcza CŽS Nataša Medved przypomina, że zbiory opracowane przez CŽS („dvi je Zbirke M. J. Zagorke”) decyzją ministerialną trafiły do rejestru dóbr kultury. Zob. G. Borković, 2017: *Trženje Zagorke*. Dostępne w Internecie: <https://www.portalnovosti.com/trzenje-zagorke> [dostęp: 31.10.2021].

25 Pełna nazwa tego wydarzenia to Kulturno-znanstvena manifestacija Dani Marije Jurić Zagorke.

26 Przekazane organizacji przez miasto mieszkanie składa się obecnie z Izby Pamięci ze stałą kolekcją (meble i przedmioty użytkowane przez Zagorkę, liczne edycje jej prac), centralnej przestroni, w której odbywają się wykłady i inne wydarzenia publiczne, oraz specjalistycznej biblioteki CŽS. Zob. <http://zagorka.net/o-nama/> [dostęp: 31.10.2021].

finansowym²⁷. Nowością na internetowej stronie projektu jest zakładka *Zagorkin trezor*, gdzie gromadzone i archiwizowane są „zanimljive i zaboravljene povijesne podatke i anegdote vezane uz osebnjini život, umjetnički imaginarij i politički rad ove književnice, pionirke feminizma i prve novinarke u Hrvatskoj”²⁸.

Dokonująca się w ostatnich latach systematyczna nobilitacja twórczości Zagorki²⁹ wiąże się z lawinowym wręcz przyrostem różnorodnych kulturalnych inicjatyw, mających służyć postulowanej w 1988 roku przez Lydię Sklevicky rehabilitacji Zagorki³⁰. Powrót do przerwanej wojną tendencji z lat 80. można zaobserwować już w 1994 roku, kiedy jedna z bibliotek miejskich w Zagrzebiu została nazwana imieniem Zagorki³¹. Jej imię zyskała także najbardziej prestiżowa nagroda dziennikarska w Chorwacji, wręczona po raz pierwszy w 1995 roku frontowemu biuletynowi „Vukovarske novine”³².

Spośród nowszych przedsięwzięć inspirowanych postacią Zagorki warto wymienić blog *Zagorkin kutak*, którego genezę zdeterminowała „ljubav prema literarnom izričaju Marije Jurić Zagorke i onome što ona predstavlja”. Powstał on przede wszystkim z myślą o umożliwieniu wirtualnych spotkań wielbicielom jej twórczości oraz przekonaniu do niej młodszych pokoleń, miał także służyć gromadzeniu i digitalizacji istniejącej bazy danych, wymianie rzadkich książek

27 *Bibliografija* od dłuższego czasu nie była aktualizowana (najnowsze pozycje pochodzą z 2009 roku). Zob. <http://zagorka.net/bibliografija/> [dostęp: 31.10.2021].

28 <https://zagorka.net/kategorija/zagorkin-trezor/page/3/> [dostęp: 31.10.2021]. Pierwsze bogato ilustrowane zapisy pochodzą z kwietnia 2020 roku. Ich autorką jest Ana Zbiljski — voditeljica Memorijalnog stana Marije Jurić Zagorke.

29 Nada Kujundžić mówi o przekształcaniu Zagorki w swoistą ikonę feminizmu. Zob. N. Kujundžić, 2011: „*Zrcalo, zrcalo, prijatelju moj, / Tko je najboljši u zemlji svoj?*”: bajka o Snjeguljici kao intertekst Zagorkinih „*Plamenih inkvizitora*”. W: M. Grdešić, ur.: *Malleus maleficarum...*, s. 54.

30 W dalszej części artykułu zostaną wymienione tylko niektóre z nich.

31 Założona w 1954 roku, wcześniej nazywała się Gornji grad, a ze względu na swoje położenie — Krvavi most 2. Biblioteka gromadzi wiedzę na temat życia i twórczości Zagorki, a także innych instytucji będących w posiadaniu takiej wiedzy. Zajmuje się ponadto pozyskiwaniem artefaktów związanych z Zagorką. Placówka współpracuje z Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu (reprezentowanym przez Mašę Grdešić), dzięki czemu wzbogaciła swoje zbiory o prace studentów, poświęcone fenomenowi Zagorki. Szczególną zdobycz stanowią oryginalne listy Zagorki pisane do Nady Volarić — wieloletniej współpracownicy, której podyktowała wiele ze swoich dzieł. Biblioteka posiada także w swych zasobach portret Zagorki, подарowany przez artystę malarza Gorana Vilicia. Zob. <http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorke/o-knjiznici-662/osnovni-podaci16582/16582> [dostęp: 31.10.2021]; <http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorke/marija-juric-zagorka-37508/37508> [dostęp: 31.10.2021].

32 Hrvatsko novinarsko društvo przyznaje ją w kategorii prasa, radio, telewizja (z czasem rozszerzono ją o dziennikarstwo internetowe i śledcze).

i udostępnianiu zebranych informacji na temat Zagorki. Twórczość chorwackiej autorki miała być analizowana na drodze ogólnie pojętej wymiany myśli i stanowić inspirację dla artystów, skutkującą kreacją osnutą wokół postaci Zagorki i bohaterów jej książek³³. Mimo że od pewnego czasu nieaktualizowany i w wielu miejscach niedokończony, blog porządkuje dane, których nie objęła przygotowana przez CŽS *Biografia i Bibliografia*³⁴, między innymi dotyczące obecności Zagorki we współczesnej przestrzeni medialnej. Przybliży także treść poszczególnych jej utworów. W zakładce *Multimedia* zostały odnotowane cztery różne realizacje: rock opera *Grička vještica*³⁵, film dokumentalno-fabularny *Zagorka*³⁶, spektakl tańca współczesnego *Excuse me, do you know where Marija Juric Zagorka Street is?*³⁷ oraz film dokumentalny o Zagorce z cyklu *Povijest ženskim rukopisom*³⁸. Brakuje natomiast informacji na temat późniejszych produkcji³⁹.

33 Zob. <https://zagorkinkutak.wordpress.com/about/> [dostęp: 31.10.2021].

34 Zob. ibidem.

35 Opera *Grička vještica*, której inspiracją była słynna powieść Zagorki o takim samym tytule, miała premierę w 1979 roku w Zagrzebskim Teatrze Miejskim Komedija (Zagrebačko gradsko kazalište Komedija). Jej autorami byli Ivica Krajač, Karlo Metikoš oraz Miljenko Prohaska, spektakl zaś wyreżyserował Vladimir Štefančić. W tym samym roku została wydana przez Jugoton na płycie (w 2012 roku wznowiona przez Croatia Records). Zob. <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/grička-vjestica/> [dostęp: 31.10.2021].

36 Film z 2008 roku, według scenariusza i w reżyserii Biljany Čakić-Veselić, przedstawia zmagania Zagorki, począwszy od jej nieszczęśliwego dzieciństwa, aż po śmierć w niewyjaśnionych okolicznościach. Szczególną wartość filmu stanowią rzadko udostępniane zdjęcia archiwalne, które „sugestivno oživljuju vrijeme u kojemu je Zagorka živjela i povijesni kontekst u kojemu je djelovala”. Zob. <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/zagorka/> [dostęp: 31.10.2021].

37 Premiera spektaklu autorstwa Katariny Đurđević odbyła się 22 listopada 2009 roku w ZKM (Zagrebačko kazalište mladih). Zob. <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/excuse-me-do-you-know-where-marija-juric-zagorka-street-is/> [dostęp: 31.10.2021].

38 Dokumentalny film według scenariusza Nevenki Nekić powstał „u okviru Obrazovno-znanstvenoga i Dokumentarnoga programa HRT-a”, jako jeden z odcinków cyklu *Povijest ženskim rukopisom*, prezentującego sylwetki wybitnych kobiet, które zapisały się w chorwackiej historii. Zob. <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/povijest-zenskim-rukopisom/> [dostęp: 31.10.2021].

39 W 2018 roku został Zagorce poświęcony jeden z odcinków popularnej serii *Hrvatski velikani* przygotowany dla HRT we współpracy z Chorwackim Instytutem Historii (Hrvatski institut za povijest) i CŽS. Warto także wspomnieć o planowanym już w 2009 roku serialu telewizyjnym, będącym adaptacją najsłynniejszej powieści Zagorki. Serial *Grička vještica*, do którego zdjęcia rozpoczęły się w 2017 roku, pomimo zakrojonej na szeroką skalę kampanii promocyjnej i ogromnego budżetu, ostatecznie nie powstał. Również niezrealizowany pozostaje pomysł utworzenia w Zagrzebiu muzeum nawiązującego do treści powieści, będący pochodną nieudanej produkcji serialowej. Zob. G. Borković, 2017: *Trženje Zagorke...*; <https://www.tportal.hr/vijesti>

Innym projektem związanym z Zagorką jest Towarzystwo Mariji Jurić Zagorki (Društvo Marije Jurić Zagorke). Powstało ono z przekształcenia Stowarzyszenia Kobiece Oko (Udruga Žensko oko) w styczniu 2008 roku, z inicjatywy stojącej na czele stowarzyszenia Dubravki Vidović, realizatorki adresowanych do wszystkich grup wiekowych projektów, które „potiču sjećanje na Zagorku i vrednovanje njena života i rada (snimanje dokumentarno-igranog filma Zagorka, pokretanje manifestacije Dani Marije Jurić Zagorke, pokretanje inicijative za otkup Zagorkina stana na Dolcu 8, kreiranje i izvođenje programa o Zagorki u Memorijalnom stanu i dr.)”. Z informacji zamieszczonej na nieistniejącej już stronie internetowej wynika, że Towarzystwo Mariji Jurić Zagorki było zaangażowane we wszystkie najbardziej popularne działania dotyczące tej postaci⁴⁰. W jego ramach funkcjonował także utworzony w 2010 roku Klub Zagorki (Klub Zagorke)⁴¹, skupiający jej miłośników (wówczas w liczbie kilkudziesięciu osób, ponadto członków honorowych będących osobami publicznymi), którzy podejmowali działania zmierzające do uczczenia pamięci pisarki⁴².

/clanak/hrt-odustao-od-snimanja-gricke-vjestice-20171121 [dostęp: 31.10.2021]. Wśród realizacji multimedialnych niewątpliwie powinny zostać wymienione także te z 2016 roku: w dniu urodzin pisarki wyszukiwarka Google wyświetlała okolicznościowe logo z jej rysunkową podobizną (Google Doodle), a w wyniku współpracy CŽS i stowarzyszenia Radiona.org powstał hologram postaci Zagorki. Zob. M. Mrakovčić, [online]: *Razbijanje barijera muzejskog postava*. Dostępne w Internecie: <https://www.kulturpunkt.hr/content/razbijanje-barijera-muzejskog-postava> [dostęp: 31.10.2021].

40 „Društvo Marije Jurić Zagorke organizira sljedeće programe i aktivnosti: šetnju *Zagorkinim tragom po Zagrebu*, odgojno-obrazovni performans *Susret sa Zagorkom*, predavanje *Čitamo Zagorkina pisma*, amatersku glumačku radionicu s temama iz Zagorkinih tekstova, novinarsku radionicu za polaznike treće životne dobi te izdavanje časopisa. Društvo aktivno sudjeluje u obilježavanju godišnjica Zagorkine smrti i rođenja”. <https://web.archive.org/web/20140929030525/http://drustvozagorke.com/index.php/o-nama/o-drustvu> [dostęp: 31.10.2021].

41 Najbardziej aktualny zapis dotyczący aktywności środowiska Towarzystwa Mariji Jurić Zagorki oraz Klubu Zagorki pochodzi z marca 2018 roku — zamieściła go na swoim profilu w mediach społecznościowych redaktor wydawanego przez Towarzystwo czasopisma „Zagorka”, Diana Kućinić, informując o odbywającej się w sto czterdziestą piątą rocznicę urodzin Zagorki premierze czwartego numeru pisma, połączonej z obchodami dziesiątej rocznicy działalności Towarzystwa i Klubu. Kućinić podkreśliła, że gdyby nie ich działalność, „ne bi bilo ni časopisa, ni puno drugih projekata i aktivnosti kojima čuvamo i istražujemo Zagorkin život i rad”. Dziękowała za współpracę stojącą na czele Towarzystwa Dubravce Vidović oraz autorkom tekstów składających się na zawartość pisma. Kućinić wyraziła także nadzieję, że uda się pozyskać fundusze i szybko przygotować jego kolejny numer (ten właśnie promowany udało się wydać „nakon par godina pauze”). Zob. <https://www.facebook.com/diana.kucinic> [dostęp: 31.10.2021].

42 Ważnym segmentem działalności Klubu, zrzeszającego także zagranicznych sympatyków pisarki, było pielęgnowanie pamięci o Zagorce, w tym gromadzenie wspo-

Towarzystwo współpracowało z wieloma instytucjami edukacyjnymi, kulturalnymi czy turystycznymi; na zarchiwizowanej w 2015 roku stronie internetowej zostały wymienione między innymi CŽS i Urząd ds. Równości Płci (Ured za ravnopravnost spolova)⁴³.

W 2021 roku z okazji urodzin Zagorki na stronie internetowej Vox Feminae w pełen humoru sposób przybliżono jej sylwetkę⁴⁴. W Zagrzebiu podczas piętnastej edycji Festiwalu Vox Feminae (2021) pojawiła się nowa trasa spaceru śladami Zagorki⁴⁵ oraz zainspirowany tą trasą filmik *Od ideala revolucionarka*, który powstał w ramach projektu „Women on Women”⁴⁶. Jesienią 2021 roku planowano natomiast wznowienie kultowego komiksu Andriji Maurovicia (w adaptacji Norberta Neugebauera) *Grička vještica*⁴⁷. Trzeba też wspomnieć o budzącym kontrowersje pomysłe, aby utworzyć w ścisłym centrum Zagrzebia Muzej Gričke vještice, którego otwarcie planowano na wiosnę 2021 roku⁴⁸.

mnień o niej samej i jej relacjach z innymi osobami. Zob. <https://web.archive.org/web/20140928113554/http://drustvozagorke.com/index.php/klub-zagorke> [dostęp: 31.10.2021].

43 Zob. <https://web.archive.org/web/20140929030525/http://drustvozagorke.com/index.php/o-nama/o-drustvu> [dostęp: 31.10.2021].

44 Zob. M. Benini, 2021: *Marija Jurić Zagorka — Ikona hrvatske popularne književnosti*. Dostępne w Internecie: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/marija-juric-zagorka-ikona-hrvatske-popularne-knjizevnosti/> [dostęp: 31.10.2021].

45 Nową trasę, opartą na ciekawostkach z życia i twórczości Zagorki, zaproponowała Neda Novosel. W maju 2021 roku badaczka związana z Izbą Pamięci Mariji Jurić Zagorki oprowadziła grupę zainteresowanych po ścisłym centrum miasta. Zob. M. Čajdo, 2021: *Kratki film nedjeljom: Od ideala revolucionarka*. Dostępne w Internecie: <https://voxfeminae.net/kultura/kratki-film-nedjeljom-od-ideala-revolucionarka/> [dostęp: 31.10.2021].

46 Jest to animowana opowieść o Zagorce — „jednej od najważniejszych zagrebačkih novinarki i književnica”, autorstwa Pauli Skelin oraz Luki Čizmaka. Zob. M. Čajdo, 2021: *Kratki film...*

47 Premiera tego kolekcjonerskiego, liczącego 500 numerowanych egzemplarzy wydania, planowana była w galerii Klovičevi dvori w Zagrzebiu i wiele wskazywało na to, że zbiegnie się w czasie z obchodami Dni Mariji Jurić Zagorki. Wydawcą cyfrowo zrekonstruowanego komiksu, ukazującego się w latach 1962—1963, który obejmuje wyłącznie pierwszy z siedmiu tomów powieści Zagorki (*Kontesa Nera*), jest sarajewskie czasopismo „Bosona”, jednym z promotorów tej inicjatywy zaś — Miljenko Jergović. Zob. <https://www.zvono.eu/na-danasnji-dan-1873--rodjena-je-jedinstvena-marija-juric-zagorka-820> [dostęp: 31.10.2021].

48 Zob. Z. Vrabec Mojzeš, 2020: *Bandić bez odluke Skupštine naumio dati kulturno dobro za Muzej Gričke vještice*. Dostępne w Internecie: <https://www.nacional.hr/bandic-bez-odluka-skupstine-naumio-dati-kulturno-dobro-za-muzej-gricke-vjestice/> [dostęp: 31.10.2021].

W listopadzie 2021 roku po raz piętnasty odbyły się w Zagrzebiu Dni Mariji Jurić Zagorki⁴⁹. Cyklicznej imprezie, wspieranej przez Miejski Urząd ds. Oświaty, Kultury i Sportu (Gradski ured za obrazovanje, kulturu i sport) oraz Ministerstwo Kultury i Mediów (Ministarstvo kulture i medija), od lat niezmiennie towarzyszą wydarzenia upamiętniające postać patronki, takie jak składanie wieńca na jej grobie⁵⁰ czy spacerzy tematyczne. W ramach obchodów wręczano nagrody dla wyróżniających się studentów CŽS i prezentowano publikacje podsumowujące ubiegłoroczne obrady naukowo-literackie⁵¹, odbywały się również obrady okrągłego stołu⁵². Wyjątkowego charakteru nabierały spotkania jubileuszowe⁵³, wzbogacone o dodatkowe atrakcje, takie jak prezentacja okolicznościowych wydawnictw, filmów czy projektów multimedialnych⁵⁴. Centralną częścią obchodów Dni Mariji Jurić Zagorki do dziś pozostają jednak spotkania literacko-naukowe (*književno-znanstveni skup*), które przez ostatnie

- 49 W 2021 roku za organizację odbywającego się w ich ramach spotkania naukowego, którego temat brzmiał „Obrazovanje i rod: od emancipacije do komodifikacije”, odpowiadał CŽS i Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a także — po raz pierwszy — Odjel za komunikologiju, medije i novinarstvo Sveučilišta Sjever. Tematy wcześniejszych spotkań można znaleźć na stronach internetowych CŽS. Zob. <http://zagorka.net/kategorija/novosti/dani-mjz/> [dostęp: 31.10.2021].
- 50 Termin imprezy orientowany jest na rocznicę śmierci Zagorki, a więc 30 listopada; pierwsze obchody Dni Mariji Jurić Zagorki trwały od 26 listopada do 2 grudnia 2007 roku.
- 51 Ich adresy bibliograficzne można ustalić na podstawie strony internetowej CŽS. Zob. <http://zenstud.hr/izdavastvo/knjige/> [dostęp: 31.10.2021].
- 52 Obrady okrągłego stołu, toczone się w ramach obchodów pięćdziesiątej rocznicy śmierci Zagorki, miały na celu zdiagnozowanie bieżących problemów związanych z twórczością kobiet, statusem zawodowym artystek, badaczek oraz dziennikarek dawniej i dziś, a także realizację polityki równości płci w kulturze i mediach. Obrady odbyły się także w 2009 i 2011 roku. Zob. <https://web.archive.org/web/20070611193455/http://www.zenstud.hr/zagorka.htm> [dostęp: 31.10.2021].
- 53 Wśród interesujących wydarzeń niepowiązanych z rocznicami znajdują się m.in. wycieczka do Zagorja (2007), premierowa projekcja filmu Biljany Čakić Veselić (2008), promocja monografii Mariny Vujnović (2009). W 2010 roku Dubravka Vidović poprowadziła spotkanie z dziennikarką Dianą Kući, która wspominała przyjaciółkę Zagorki, Šteficę Vrbanić, połączone z czytaniem listów Zagorki. W 2012 roku odbyła się promocja komiksu *Zagorka: Biografija* Lei Kralj Jager, a pokój dziennikarzy (*novinarska soba*) w chorwackim parlamencie zyskał imię Zagorki; rok później dramaturg Vladimir Stojsavljević opowiedział o swojej sztuce *Zagorka na duplerici*, wystawionej w 2001 roku.
- 54 W sześćdziesiątą rocznicę śmierci Zagorki miała miejsce prezentacja książki *Coprnički ceh* pod redakcją Mladena Houški i Romany Mačković z Muzeum Sveti Ivan Zelina. W 2015 roku dwudziestolecie CŽS uczczono spektaklem *Vita i Virginia* na podstawie dramatu Eileen Atkins.

kilkanaście lat znacząco przyczyniły się do „zwiększenia produkcji tekstów o Zagorce”⁵⁵.

Pierwsze takie międzynarodowe spotkanie, zatytułowane „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijede”, w całości poświęcone literackiej, dziennikarskiej i społeczno-kulturalnej działalności Zagorki oraz jej rodzimej i obcej recepcji, odbyło się w 2007 roku w ramach wspomnianej imprezy. Zostało ono zorganizowane przez CŽS we współpracy z Wydziałem Filozoficznym Uniwersytetu w Zagrzebiu (Odsjek za komparativnu književnost) oraz instytucje zrzeszające chorwackich dziennikarzy (Hrvatsko novinarsko društvo) i pisarzy (Hrvatsko društvo pisaca), pod patronatem miasta Zagrzebia. Wcześniej, w tym samym roku, w rocznicę urodzin Zagorki — z inicjatywy CŽS i Hrvatskog novinarskog društva — odbyła się konferencja prasowa, na której wyjaśniono kwestię spornej dotychczas daty przyjścia na świat Zagorki⁵⁶. Wybór miejsca spotkania z dziennikarzami nie był przypadkowy — Novinarski dom to siedziba najważniejszej chorwackiej organizacji zrzeszającej dziennikarzy, założonej w 1910 roku przy czynnym udziale Zagorki⁵⁷.

Zorganizowanym po raz pierwszy w 2007 roku interdyscyplinarnym spotkaniem literacko-naukowym pośrednio dążono do afirmacji programów studiów kobiecych w środowisku akademickim, co miało stanowić bodziec do rozpoczęcia multidyscyplinarnych badań nad rolą kobiet w historii oraz historią kobiet. Przede wszystkim jednak inicjowano w ten sposób waloryzację i rewaloryzację opusu Zagorki — pisarki, dziennikarki i aktywistki. Zamierzano wówczas dać impuls do dalszych badań nad rozproszonymi lub niepublikowanymi rękopisami oraz do usystematyzowania ich bibliografii i archiwizacji spuścizny po wygaśnięciu praw autorskich. Organizatorki nie tylko chciały przyczynić się do uznania znaczenia Zagorki w kulturze chorwackiej, lecz przyświecał im także zamiar przybliżenia większemu gronu odbiorców postaci Zagorki jako aktywistki zaangażowanej w walkę o prawa człowieka i prawa kobiet — ten aspekt jej działalności był bowiem wówczas zupełnie nieznan. Dzięki szerszej społecznej waloryzacji twórczości Zagorki miała ona stać się marką, która w przyszłości reprezentowałaby Chorwację na kulturalnej mapie Europy — tej samej, która

55 Zob. <http://zagorka.net/bibliografija/> [dostęp: 31.10.2021].

56 Dzięki ustaleniom Slavicy Jakobović Fribec wiadomo, że Zagorka przyszła na świat 2 marca 1873 roku, a na chrzcie otrzymała imię Marianna. Obecność innych dat w dokumentacji tłumaczy się w pełni świadomym działaniem samej Zagorki.

57 O zaangażowaniu Zagorki w powstanie organizacji świadczyć może m.in. jej przynależność do zarządu oraz wydana na jej nazwisko legitymacja członkowska z numerem drugim. Zob. <http://zagorka.net/biografija/> [dostęp: 31.10.2021]. Według innych, starszych źródeł instytucję powołała do życia Zagorka wraz ze swoim drugim mężem Slavkiem Amadejem Vodvaršką (właśc. Vodvařka, 1884—1914). Zob. S. Jakobović Fribec, M. Grdešić, 2008: *Riječ urednica...*, s. 7.

niegdyś dostrzegła w Zagorze pierwszą, a zarazem świetną dziennikarkę, wywodzącą się z tego regionu⁵⁸. Skutecznej realizacji tych ambitnych zamierzeń może dowodzić między innymi umieszczenie Zagorki — jako reprezentantki (wraz z Ivaną Brlić-Mažuranić⁵⁹) Chorwacji — na kulturowym Szlaku Pisarek⁶⁰, jaki powstaje z inicjatywy i pod przewodnictwem Forum Kultur Słowiańskich⁶¹. Spośród najnowszych przedsięwzięć zaś trzeba wymienić projekt, w którym Zagorka pojawia się obok Nikoli Tesli⁶².

Dyskurs dotyczący Zagorki i jej twórczości, rozwijający się z niezwykłą intensywnością od początku tego stulecia, niewątpliwie wyznacza kolejny etap w badaniach literatury kobiecej w Chorwacji. Śledząc wypowiedzi na temat pisarstwa kobiet⁶³, można zauważyć, że podjęcie dyskusji nad twórczością Za-

58 Zob. <https://web.archive.org/web/20070611193455/http://www.zenstud.hr/zagorka.htm> [dostęp: 31.10.2021].

59 Aktualnie obie pisarki wzbudzają największe zainteresowanie chorwackich badaczy i krytyków; dzięki najnowszym badaniom zmienia się pozycja ich twórczości w literackim kanonie. Zob. M. Grdešić, 2021: *The Gender of Croatian Modernity: Marija Jurić Zagorka and Ivana Brlić-Mažuranić*. W: K. Mihurko Poniž, B. Dojčinović, M. Grdešić, eds.: *Defiant Trajectories: Mapping out Slavic Women Writers Route*. Ljubljana, Cultural Tourist Association Women Writers Route & International Foundation — Forum of Slavic Cultures, s. 10—21. Dostępne w Internecie: https://www.fsk.si/wp-content/uploads/2021/03/WWR_DefiantTrajectories.pdf [dostęp: 31.10.2021].

60 Szlak, poświęcony życiu i twórczości europejskich pisarek przełomu XIX i XX wieku, których postawa miała decydujący wpływ na ustanowienie równości płci, będzie ubiegał się o status szlaku kulturowego Rady Europy. Zob. <https://www.fsk.si/pl/partnerzy/szlak-pisarek/> [dostęp: 31.10.2021].

61 Forum Kultur Słowiańskich (FSK) jest międzynarodową organizacją non profit, której idea narodziła się w środowisku działaczy kultury na początku XX wieku. Jej misją jest pobudzenie kreatywności kultur słowiańskich. Zob. <https://www.fsk.si/pl/o-nas/> [dostęp: 31.10.2021].

62 W połowie października 2021 roku CŽS poinformowało o projekcie „Lako i razumljivo — Zagorka i Tesla za sve”, którego koordynatorem jest Udruga za samozastupanje, a partnerami CŽS i Tehnički muzej Nikola Tesla. Celem projektu jest „produkcja dviju edukativnih i kreativnih brošura o radu i životu Marije Jurić Zagorke i Nikole Tesle, a s ciljem stvaranja lako razumljivog sadržaja, prilagođenog osobama s intelektualnim teškoćama”. Zob. <http://zenstud.hr/projekti/zene-i-tehnika-prema-rodno-ukljucivom-muzeju/> [dostęp: 31.10.2021].

63 Do tekstów najczęściej przywoływanych w dyskusji nad literaturą kobiecą w Chorwacji należą m.in.: H. Sablić Tomić, 2000: *Ljepša polovica književnosti 1990-tih*. „Republika”, br. 3—4, s. 46—56; J. Lukić, 2003: *Žensko pisanje i žensko pismo u devedesetim godinama*. „Sarajevske sveske”, br. 2. Dostępne w Internecie: <http://sveske.ba/en/content/zensko-pisanje-i-zensko-pismo-u-devedesetim-godinama> [dostęp: 31.10.2021]; A. Zlatar, 2005: *Kto jest spadkobiercą literatury kobiecej?* J. Supińska-Biernacka, tłum. W: K. Pieniążek-Marković, G. Rem, B. Zieliński, red.: *Widzieć Chorwację. Panorama literatury i kultury chorwackiej 1990—2005*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 272—288.

gorki i przywrócenie jej utworów do obiegu czytelniczego na nowych prawach, w pełni zgodne z duchem współczesnej humanistyki, przypada na moment krytyczny i rekompensuje pewien deficyt⁶⁴. Wyczerpanie tematyki wojennej, zarówno w zakresie praktyki literackiej, jak i obsługującej ją teorii, w zderzeniu z mechanizmami nasilającej się komercji czyni potrzebę sięgnięcia do przeszłości bardziej zrozumiałą. Gest ten, zapośredniczony przez zmianę sposobu myślenia o literackim kanonie, wiązał się z odkrywaniem przez chorwackie feministki własnych korzeni; badaczkom wydobywającym Zagorkę z cienia przyświecał zamiar jej rehabilitacji, oczywistej w obliczu dokonań autorki na polu walki o równouprawnienie kobiet. Ponownie odkryta, zachwycała aktualnością, konkurencyjną wobec globalnych tendencji naszych czasów i inspirującą do naukowych eksploracji przeprowadzanych przede wszystkim z wykorzystaniem narzędzi oferowanych przez krytykę feministyczną⁶⁵. Atrakcyjności Zagorki — jej biografii i twórczości — jako materiału do badań w duchu gender trudno

64 Tezę o schyłku pisarstwa kobiecego wysunęła Jagna Pogačnik, sugerując go już tytułem swojej wypowiedzi. Porównanie praktyki literackiej z lat 80., a więc czasu intensywnego rozwoju myśli feministycznej w Jugosławii, z osiągnięciami lat 90. i pierwszej dekady XXI wieku, uwzględniające terminologiczne niuanse generowane przez kategorię *žensko pismo*, wypada na niekorzyść tworców najnowszych, skutecznych komercyjnie, które cierpią jednak na niedostatek ideologicznego zaangażowania, niegdyś oczywistego. Pogačnik lata 80. określa mianem złotego okresu chorwackiego pisarstwa kobiecego, w którym feministyczna teoria pokrywała się z praktyką. Rozkwit ten został przerwany wybuchem wojny domowej w latach 90. i powrotem narracji patriarchalnej, przez co kontynuacji przedwojennej atmosfery intelektualnej należy szukać w środowisku emigrantów (często przymusowych). Pomimo dość licznej reprezentacji kobiet w tej grupie, a także zaangażowania pisarek w „reafirmację” prozy autobiograficznej i ich wkładu w *ratno pismo*, Pogačnik ostatnią dekadę XX wieku uznaje za czas swojej marginalizacji pisarstwa kobiecego. Włączenie do tego zestawienia pierwszego dziesięciolecia XXI wieku pozwala dostrzec, że dla pisarstwa kobiecego przełomu tysiącleci właściwy jest brak jakiegokolwiek wspólnego konceptu i dialogu piszących. Tym, co zdaniem Pogačnik najlepiej charakteryzuje najnowszą prozę kobiecą, jest jej „raspršenost, raznolikost i neuniformiranost”. Szczególnie ciekawa w kontekście dzisiejszej popularności Zagorki jest konstatacja, że podczas gdy współczesne pisarstwo kobiet w Chorwacji doznaje uwstecznienia względem dyskursu feministycznego, przybiera on kompensującą ów regres postać teorii i krytyki, a także aktywności organizacji kobiecych. Zob. J. Pogačnik, 2012: *Kraj feminizma i ženskog pisma*. Dostępne w Internecie: http://aquilonis.hr/dodaci/pisci_na_mrezi/pogacnik_zensko-pismo.pdf [dostęp: 31.10.2021].

65 Popularność Zagorki jako obiektu naukowych dociekań nie przełożyła się dotychczas na wyraźną zmianę nastawienia historyków, którzy nadal plasują ją poza kanonem, co wykazała w swoich badaniach Jelena Đorđević. Badaczka zauważa, że w nowszych publikacjach prezentujących historię literatury Zagorka pojawia się częściej niż w starszych, jednak nadal postrzegana jest przede wszystkim jako autorka literatury popularnej. Zob. J. Đorđević, 2021: *Preispitivanje položaja...*, s. 445.

zaprzeczyć, stanowi ona bowiem żywą egzemplifikację wielu feministycznych klisz; jej awangardowość herstorycznie fascynuje, tym bardziej że mamy do czynienia ze świadomym mitologizowaniem historii osobistej. Artystka intrygująca pozostaje także w określających ją dychotomiach i swojej enigmatyczności⁶⁶.

W świadomości polskich czytelników Zagorka siłą rzeczy pozostaje nieobecna, mimo że jej debiutancka powieść *Roblje* (1899), przetłumaczona na polski przez Romana Zawilińskiego⁶⁷, ukazywała się w odcinkach na łamach krakowskiego dziennika „Nowa Reforma” już rok po chorwackiej premierze⁶⁸. Tłumacza skontaktował z Zagorką przypuszczalnie Ksaver Šandor Gjalski lub Ante Radić. Według relacji samej autorki Zawiliński pojawił się osobiście zaraz po chorwackiej premierze wydawniczej utworu, by prosić o pozwolenie na przekład⁶⁹. Niewielka powieść, która w integralnej formie (po swoim felietonowym debiucie na łamach dziennika „Obzor”, gdzie Zagorka była wówczas zatrudniona) zaistniała dzięki finansowemu wsparciu biskupa Josipa Juraja Strossmayera, stanowi ciekawy przypadek wśród bogatej twórczości Zagorki. W przeciwieństwie do powstających w okresie późniejszym powieści historycznych odnosi się bowiem bezpośrednio do uwarunkowanych politycznie, bieżących problemów społecznych⁷⁰. Ze względu na wyraziście antywęgi-

66 Neda Novosel swoją pracą dowodzi, że pomimo wieloletnich badań postać Zagorki ciągle skrywa wiele tajemnic. W rozmowie z 2021 roku badaczka zasugerowała, że mogła dokonać nowego odkrycia. Zob. M. Čajdo, 2021: *Kratki film...*

67 Roman Zawiliński (1855—1932) — dialektolog i etnograf, dydaktyk i pedagog, popularyzator idei upowszechniania czystości i poprawności języka polskiego, założyciel, redaktor i wydawca „Poradnika Językowego”. Absolwent filologii słowiańskiej na uniwersytecie w Wiedniu i filologii polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1898—1899 przebywał w Pradze. W latach 1899—1902 na łamach krakowskiej „Nowej Reformy” Zawiliński publikował tzw. *Listy słowiańskie*, w których informował o sytuacji Słowian zamieszkujących Austro-Węgry, po wojnie założył w Krakowie Towarzystwo Słowiańskie. Fascynacja słowiańszczyzną zaowocowała przyjaźniami z innymi slawistami i naukowcami europejskimi. Utrzymywał bliskie kontakty m.in. z Ksawerem Šandorem Gjalskim, Vatroslavem Jagiciem, Ante Radićem. Zob. <https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl/page/editors> [dostęp: 31.10.2021]; M. Kurzeja-Świątek, 2012: *Roman Zawiliński. „Małopolska”*, t. 14, s. 308—311.

68 Zob. M. Jurić (Zagorka), 1900: *Niewolnicy*. R.Z., tłum. „Nowa Reforma”, nr 62, s. 1. Powieść została podzielona na 25 odcinków, które ukazywały się w kolejnych numerach, począwszy od 17 marca. Według jednej z relacji Zagorki, polski przekład jej powieści przybrał również postać książki. Ponadto pojawiają się informacje o przekładzie na język czeski (wydrukowanym w Pradze) i rosyjski. Zob. [M. Jurić] Zagorka, 1953: *Kako je bilo*. Beograd, Izdanie redakcije Zabavnog romana, s. 61; S. Lasić, 1986: *Književni počeci...*, s. 77; M. Vujnović, 2009: *Forging the Bubikopf Nation...*, s. 91.

69 Zob. [M. Jurić] Zagorka, 1953: *Kako je...*, s. 61.

70 Antonina Kurtok podkreśla, że *Roblje* różni się od dominujących w dorobku Zagorki „powieści historycznych w stylu Šenoi”; podobnie jak słynny tekst-protest *Egy percz!*, opublikowany w 1896 roku w dzienniku „Obzor”, „w całości została ona poświęcona

ską wymowę utworu Zagorkę określono mianem *mađarožderka*⁷¹ i domagano się jej aresztowania w związku z niebezpieczeństwem wzniesienia powstania⁷². Po raz kolejny miała szansę dać się zapamiętać czytelnikom „Nowej Reformy” w 1908 roku, z okazji dziesięciolecia pracy dziennikarskiej. Niechętnie fetowana w macierzystej redakcji dziennika „Obzor”, doczekała się licznych artykułów na swój temat w prasie zagranicznej, w tym polskiej⁷³. Prawdopodobnie na fali popularności wywołanej jeszcze przez powieść *Roblje* publicystyczne teksty Zagorki były tłumaczone na obce języki (również polski), podczas

sytuacji na kolei: problemowi posługiwania się językiem węgierskim w tej instytucji, konfliktom, do jakich dochodziło na dworcach i w pociągach między pasażerami a pracownikami kolei [...]”. Zagorka, wypowiadając się przeciwko próbom asymilacji chorwackiego i węgierskiego środowiska kolejarzy (m.in. przez delegowanie pracowników za granicę, gdzie zawierali mieszane małżeństwa), odwoływała się wprost do doświadczeń osobistych. Zob. A. Kurtok, 2019: *Kulturalne i literackie konteksty relacji chorwacko-węgierskich w XIX i XX wieku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 144—145, 148—149.

- 71 Zagorka cytuje reakcję prasy węgierskiej: „Ovaj roman hrvatske mađarožderke ogorčava i onako neprijateljsko osjećanje hrvatskog naroda prema mađarskoj vladi. [...] Taj roman prikazuje, da Mađari Hrvate okivaju u lance ropstva i odnarođuju ih svojem jeziku i hrvatskom duhu”. Według jej słów, w dalszym ciągu obszernego artykułu mowa jest o krytyce pod adresem chorwackich władz, które dopuszczają do sprzedaży powieści, która „može dovesti do toga, da bi se moglo očekivati svašta”. Zob. [M. Jurić] Zagorka, 1953: *Kako je...*, s. 63.
- 72 Debiut Zagorki nieprzypadkowo nosił tytuł *Roblje* — przełom XIX i XX wieku to czas gwałtownego wzrostu świadomości społecznej, okres walki o prawa człowieka, która w zależności od kontekstu przybiera różne kształty (walki o prawa kobiet, prawa pracownicze i inne) oraz (zwłaszcza na gruncie słowiańskim) ponownego, neoromantycznego w duchu, nasilenia dążeń narodowowyzwoleńczych. Powieść oburzyła węgierskich polityków; pozostałością po emocjach wywołanych debiutancką prozą Zagorki jest anonimowy artykuł, jaki ukazał się w czerwcu 1902 roku na łamach „Magyar Ország”. Zob. M. Vujnovic, 2009: *Forging the Bubikopf Nation...*, s. 91.
- 73 We wspomnieniach wydanych w osiemdziesiątą rocznicę jej urodzin Zagorka podkreśla ogromne zainteresowanie obcej prasy kobietą — dziennikarką, jako przykład wskazuje m.in. „Nową Reformę”. Zob. [M. Jurić] Zagorka, 1953: *Kako je...*, s. 33. Podobnie jak w odniesieniu do chorwackiej przestrzeni kulturowej, by zweryfikować informacje dotyczące kontaktów Zagorki z Polakami przypadających na lata jej największej aktywności, których źródłem (najczęściej jedynym) są autobiograficzne wypowiedzi Zagorki, niezbędne wydają się systematyczne i kompleksowe studia. Niniejszy artykuł, wskazując zarówno nieścisłości zawarte w przekazie Zagorki (por. przyp. 68 i 74), jak i luki w polskich opracowaniach (zob. *Bibliografia literatur zachodnio- i południowosłowiańskich w Polsce okresu międzywojennego*, 1984. Zespół Pracowni Literatur Zachodnio- i Południowosłowiańskich Instytutu Słowianoznawstwa PAN, oprac. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, s. 371), jedynie sygnalizuje ich potrzebę.

gdy ich autorka wygłaszała wykłady na kolejnych Zjazdach Dziennikarzy Słowiańskich⁷⁴.

W 1931 roku polska prasa kobieca (warszawskie tygodniki „Kobieta Współczesna”⁷⁵ oraz „Wiadomości Kobiece”⁷⁶) upamiętniła jubileusz trzydziestolecia pracy dziennikarskiej Zagorki. Wydaje się znaczące, że przebywający wówczas w Warszawie jej rodak, Julije Benešić, uznawany za ambasadora jugosłowiańskiej kultury w Polsce, pominął to zdarzenie w swoich wspomnieniach. Inicjator słynnej „Biblioteki Jugosłowiańskiej” postać Zagorki przywołał w zupełnie innym kontekście, z jednej strony powielając opinię na temat jej twórczości, ukształtowaną niegdyś przez niechętnych jej krytyków, z drugiej zaś — z zastrzeżeniem, że chodzi o literaturę popularną — uznając talent do kreowania poczytnych fabuł⁷⁷. Nowe, powojenne realia zatarty pamięć o Zagor-

74 Zagorka mówi o swoim udziale „na Kongresu Sveslavenskih novinara u Ljublani, Varšavi i Pragu”, jednak jedyny polski Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich odbył się w Krakowie w 1899 roku (o tym mieście Zagorka wspomina z kolei w kontekście wykładu wygłoszonego na zaproszenie Ligii Kobiet Słowiańskich). Zob. [M. Jurić] Zagorka, 1953: *Kako je...*, s. 39. Rok wcześniej dziennikarze spotkali się w Pradze (ponownie w tym mieście zagościli na ostatnim Zjeździe w 1912 roku; również w Lublanie doszło do dwóch spotkań — w 1902 i 1908 roku). „Od roku 1894, gdy odbył się pierwszy Międzynarodowy Kongres Prasy w Antwerpii, w różnych miastach europejskich corocznie były organizowane kongresy skupiające po kilkuset dziennikarzy z różnych krajów. Udział dziennikarzy galicyjskich czy — szerzej — słowiańskich był w nim znikomy, ale kongresy te stały się inspiracją do podjęcia przez zamieszkujące monarchię habsburską narody słowiańskie inicjatywy organizowania podobnych zjazdów dziennikarzy słowiańskich”. Zob. A. Świątek, 2020: *II Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich w Krakowie w 1899 roku*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne 147”, z. 2, s. 375—376.

75 Zob. Z. Marković, 1931: *Jubileusz chorwackiej pisarki pani Zagorki*. „Kobieta Współczesna”, nr 30 (27 IX), s. 16.

76 W piśmie przedstawiono Zagorkę jako utalentowaną patriotkę, kobietę wielkiego serca i umysłu. Podkreślono szczególnie jej zaangażowanie w walkę o prawa kobiet, prowadzoną w ramach redagowania czasopisma „Żenski list”. Zob. M. Vujnović, 2009: *Forging the Bubikopf Nation...*, s. 186. Artykułu nie odnotowuje *Bibliografia literatur zachodnio- i południowosłowiańskich w Polsce okresu międzywojennego* (por. s. 371).

77 W prozie wspomnieniowej Benešicia nazwisko Zagorki zostało wykorzystane, by wyrazić opinię na temat twórczości popularnego w okresie międzywojennym Antoniego Marczyńskiego: „To taka Zagorka z nieco większym talentem, inaczej mówiąc: śmieć (z artystycznego punktu widzenia). Mimo wszystko czytałem z żywszym zainteresowaniem niż wielu klasyków”. J. Benešić, 1985: *Osiem lat w Warszawie (kronika)*. D. Cirlić-Straszyńska, tłum. H. Kirchner, wybór, posłowie, biogramy. Warszawa, Czytelnik, s. 124. Dorobek Antoniego Marczyńskiego (1899—1968) liczy kilkaset nowel, humoresek i felietonów, kilkadziesiąt scenariuszy oraz ponad czterdzieści powieści (głównie romansów przygodowo-sensacyjnych z wątkiem erotycznym, często utrzymanych w konwencji humorystycznej, z których najbardziej popularne były wielokrotnie wznawiane i tłumaczone m.in. na język angielski, niemiecki i francuski).

ce — dziennikarce, gdyż w tej roli pozostawała ona wtedy praktycznie nieobecna. W ostatnich latach swojego życia, przypadających na paradoksalne rozpięcie kultury jugosłowiańskiej pomiędzy otwarciem na Stany Zjednoczone a krytyką kapitalizmu, Zagorka borykała się z obojętnością nowych władz⁷⁸. Transfer dóbr kultury w tym czasie skutecznie uniemożliwiały napięte stosunki dyplomatyczne Jugosławii z krajami socjalistycznymi, nadal zależnymi od ZSRR. Również pośmiertny renesans popularności beletrystyki Zagorki nie przełożył się na wspieraną instytucjonalnie promocję tej twórczości poza granicami Jugosławii i ostatecznie nie znalazła ona swojego promotora wśród polskich tłumaczy⁷⁹.

Kilkunastoletniej chorwackiej tendencji do postrzegania Zagorki w kategorii fenomenu nie odzwierciedliły jeszcze badania polskich slawistów południowych. Prawdopodobnie nieprzypadkowo jako pierwsza postacią Zagorki zainteresowała się Dominika Kaniecka, w momencie konstytuowania przedmiotowego fenomenu blisko związana ze stolicą Chorwacji⁸⁰. Badaczka skonfrontowała twórczość Zagorki i Augusta Šenoi, a rezultaty tej konfrontacji zaprezentowała w 2011 roku w Zagrzebiu, gdzie rok później zostały także opublikowane⁸¹. W rodzimych opracowaniach naukowych Zagorka występowała dotychczas najczęściej jako autorka pierwszej powieści kryminalnej⁸². Inaczej spójrzała na tę postać Antonina Kurtok, badając kulturowy kontekst relacji chorwacko-węgierskich

Zob. http://encyklopediafantastyki.pl/index.php?title=Antoni_Marczy%C5%84ski [dostęp: 31.10.2021].

- 78 Autobiografia Zagorki z 1947 roku dokumentuje niechęć władz, rzekomo oskarżających kobietę. Zob. M. Jurić Zagorka, 1997: *Što je moja krivnja?* W: V. Brešić, prir.: *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb, AGM, s. 451—499.
- 79 Zob. L. Małczak, 2013: *Croatia. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944—1989*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- 80 W latach 2004—2007 Dominika Kaniecka pracowała na Uniwersytecie w Zagrzebiu jako lektor języka polskiego, jednocześnie aktywnie uczestniczyła w promocji kultury polskiej w Chorwacji (w latach 2007—2008 z ramienia Ambasady RP w Zagrzebiu). Zob. <https://ifs.filg.uj.edu.pl/dominika-kaniecka> [dostęp: 31.10.2021].
- 81 Zob. D. Kaniecka, 2012: *Šenoin i Zagorkin Zagreb. Književna kreacija staroga Zagreba — pokušaj usporedbe*. W: A. Dremel, ur.: *Širom svijeta: o Zagorki, rodu i prostoru. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe — Grad, granica, geografija“ održanog 25. i 26. studenog 2011. u Zagrebu u okviru petih Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 15—30.
- 82 Przykładem takiego podejścia do Zagorki mogą być dwie prace naukowe, o całkowicie odmiennym charakterze, które powstały niezależnie od siebie, w różnym czasie i miejscu: praca magisterska Marty Bagińskiej, zatytułowana *Kobiece powieść kryminalna w Chorwacji. Próba diagnozy w oparciu o wybrane utwory M. Jurić Zagorki, I. Vrkljan i A. Đokić*, obroniona w 2016 roku w Katedrze Sławistyki na Uniwersytecie Gdańskim, oraz rozprawa doktorska Pauliny Kudzin *Śledztwo w sprawie płci. Po-etyka prozy kryminalnej chorwackich autorek XX i XXI wieku*, obroniona w 2019 roku w Instytucie Filologii Słowiańskiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

w minionych dwu stuleciach⁸³. Szerszej publiczności Marija Jurić została w ostatnim czasie przedstawiona jako „pierwsza dziennikarka z Chorwacji”⁸⁴, nie trafiła jednak na łamy krakowskiego kwartalnika „Herito” — w numerze tematycznym *Kobiety Europy Środkowej* znalazł się artykuł poświęcony jej słynnej rówieśnicy — Iwanie Brlić-Mażuranić⁸⁵. Zagorka — fenomen i fenomen Zagorki na razie pozostają w Polsce nieobecne.

Literatura

- Benešić J., 1985: *Osiem lat w Warszawie (kronika)*. D. Cirlić-Straszyńska, tłum. H. Kirchner, wybór, posłowie, biogramy. Warszawa, Czytelnik.
- Benini M., 2021: *Marija Jurić Zagorka — Ikona hrvatske popularne književnosti*. Dostępne w Internecie: <https://voxfeminae.net/strasne-zene/marija-juric-zagorka-ikona-hrvatske-popularne-knjizevnosti/> [dostęp: 31.10.2021].
- Bibliografia literatur zachodnio- i południowosłowiańskich w Polsce okresu międzywojennego*, 1984. Zespół Pracowni Literatur Zachodnio- i Południowosłowiańskich Instytutu Słowianoznawstwa PAN, oprac. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Borković G., 2017: *Trženje Zagorke*. Dostępne w Internecie: <https://www.portalnovosti.com/trzenje-zagorke> [dostęp: 31.10.2021].
- Čajdo M., 2021: *Kratki film nedjeljom: Od ideala revolucionarka*. Dostępne w Internecie: <https://voxfeminae.net/kultura/kratki-film-nedjeljom-od-ideala-revolucionarka/> [dostęp: 31.10.2021].
- Đorđević B., 1965: *Zagorka. Kroničar starog Zagreba*. Zagreb, Stvarnost.
- Đorđević J., 2021: *Preispitivanje položaja Marije Jurić Zagorka u hrvatskoj književnosti*. W: K. Bagić, M. Levanat-Peričić, L. Małczak, red.: *Periferno u hrvatskoj književnosti i kulturi / Peryferie w chorwackiej literaturze i kultury*. Zbornik radova, sv. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 432—446.

83 Zob. A. Kurtok, 2019: *Kulturalne i literackie konteksty...*, s. 144—150.

84 Mimo potknięć, wynikających przypuszczalnie z nieznamomości języka chorwackiego, artykuł Małgorzaty Dwornik, opublikowany w 2018 roku, może służyć jako stosunkowo wyczerpujące źródło popularnej wiedzy na temat Zagorki. Zob. M. Dwornik, 2018: *Marija Jurić Zagorka. Pierwsza dziennikarka z Chorwacji*. Dostępne w Internecie: <https://reporterzy.info/3756,marija-juric-zagorka-pierwsza-dziennikarka-z-chorwacji.html> [dostęp: 31.10.2021].

85 Zob. A. Wojtaszek, 2019: *Ucieczka ze świata bajek*. „Herito”, nr 34, s. 180—189.

- Dujić L., 2011: *A gdje sam bila prije jučer ja? Kako su Marija Jurić Zagorka i Ivana Brlić-Mažuranić spojile spisateljstvo s dužnostima ženskim*. W: M. Grdešić, ur.: *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe / Feminizam, antifeminizam, kriza“ održanog 26. i 27. studenog 2010 u Zagrebu u okviru četvrtih Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 93—104.
- Dwornik M., 2018: *Marija Jurić Zagorka. Pierwsza dziennikarka z Chorwacji*. Dostępne w Internecie: <https://reporterzy.info/3756,marija-juric-zagorka-pierwsza-dziennikarka-z-chorwacji.html> [dostęp: 31.10.2021].
- Grdešić M., 2021: *The Gender of Croatian Modernity: Marija Jurić Zagorka and Ivana Brlić-Mažuranić*. W: K. Mihurko Poniž, B. Dojčinović, M. Grdešić, eds.: *Defiant Trajectories: Mapping out Slavic Women Writers Route*. Ljubljana, Cultural Tourist Association Women Writers Route & International Foundation — Forum of Slavic Cultures, s. 10—21. Dostępne w Internecie: https://www.fsk.si/wp-content/uploads/2021/03/WWR_DefiantTrajectories.pdf [dostęp: 31.10.2021].
- Horvat J., 1962: *Povijest novinstva Hrvatske*. Zagreb, Stvarnost.
- Jakobović Fribec S., [online]: *Biografija: Marija Jurić Zagorka*. Dostępne w Internecie: <https://ravnopravnost.gov.hr/arhiva/marija-juric-zagorka/biografija-marija-juric-zagorka/1539> [dostęp: 31.10.2021].
- Jakobović Fribec S., 2006: *Marija Jurić*. W: F. de Haan, K. Daskalova, A. Loutfi, eds.: *A Bibliographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms. Central, Eastern and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*. Budapest, New York, Central European University Press, s. 195—200.
- Jakobović Fribec S., 2008: *Vodič Zagorkinim tragom kroz Zagreb*. Zagreb, Centar za ženske studije.
- Jakobović Fribec S., 2011: *Zagreb in Zagorka's Footsteps*. Zagreb, Centar za ženske studije.
- Jakobović Fribec S., Grdešić M., 2008: *Riječ urednica*. W: M. Grdešić, S. Jakobović Fribec, ur.: *Neznana junakinja — nova čitanja Zagorke. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe“ održanog 30.11. i 1.12.2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 7—10.
- Jurić (Zagorka) M., 1900: *Niewolnicy*. R.Z., tłum. „Nowa Reforma“, nr 62, s. 1.
- Jurić Zagorka M., 1997: *Što je moja krivnja?* W: V. Brešić, prir.: *Autobiografije hrvatskih pisaca*. Zagreb, AGM, s. 451—499.
- Kaniecka D., 2012: *Šenoin i Zagorkin Zagreb. Književna kreacija staroga Zagreba — pokušaj usporedbe*. W: A. Dremel, ur.: *Širom svijeta: o Zagorki, rodu i prostoru. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe / Grad, granica, geografija“ održanog 25. i 26. studenog 2011.*

- u Zagrebu u okviru petih Dana Marije Jurić Zagorke. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 15—30.
- Kujundžić N., 2011: „Zrcalo, zrcalo, prijatelju moj, / Tko je najljepši u zemlji svoj?“. *bajka o Snjeguljici kao intertekst Zagorkinih „Plamenih inkvizitora“*. W: M. Grdešić, ur.: *Malleus maleficarum. Zagorka, feminizam, antifeminizam. Radovi sa znanstvenog skupa „Marija Jurić Zagorka — život, djelo, naslijeđe / Feminizam, antifeminizam, kriza“ održanog 26. i 27. studenog 2010 u Zagrebu u okviru četvrtih Dana Marije Jurić Zagorke*. Zagreb, Centar za ženske studije, s. 53—78.
- Kurtok A., 2019: *Kulturalne i literackie konteksty relacji chorwacko-węgierskich w XIX i XX wieku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kurzeja-Świątek M., 2012: *Roman Zawiliński. „Małopolska“*, t. 14, s. 308—311.
- Lasić S., 1986: *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873—1910). Uvod u monografiju*. Zagreb, Znanje.
- Lasić S., 1987: *Mladi Krleža i njegovi kritičari (1914—1924)*. Zagreb, Globus.
- Lukić J., 2003: *Žensko pisanje i žensko pismo u devedesetim godinama*. „Sarajevske sveske“, br. 2. Dostupne w Internecie: <http://sveske.ba/en/content/zensko-pisanje-i-zensko-pismo-u-devedesetim-godinama> [dostęp: 31.10.2021].
- Małczak L., 2013: *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944—1989*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Marković Z., 1931: *Jubileusz chorwackiej pisarki pani Zagorki*. „Kobieta Współczesna“, nr 30 (27 IX), s. 16.
- Mrakovčić M., [online]: *Razbijanje barijera muzejskog postava*. Dostupne w Internecie: <https://www.kulturpunkt.hr/content/razbijanje-barijera-muzejskog-postava> [dostęp: 31.10.2021].
- Pavličić P., 2001: *Rukoljub. Pisma Slavnim Ženama*. Zagreb, Mozaik knjiga.
- Pogačnik J., 2012: *Kraj feminizma i ženskog pisma*. Dostupne w Internecie: http://aquilonis.hr/dodaci/pisci_na_mrezi/pogacnik_zensko-pismo.pdf [dostęp: 31.10.2021].
- Sablić Tomić H., 2000: *Ljepša polovica književnosti 1990-tih*. „Republika“, br. 3—4, s. 46—56.
- Sklevicky L., 1988: *Patuljasta amazonka hrvatskog feminizma: Marija Jurić Zagorka*. „Svijet“, (15 I), s. 43. Dostupne w Internecie: <https://repozitorij.dief.eu/a/?pr=i&id=108638> [dostęp: 31.10.2021].
- Świątek A., 2020: *II Zjazd Dziennikarzy Słowiańskich w Krakowie w 1899 roku*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne 147“, z. 2, s. 375—399.
- Vrabec Mojež Z., 2020: *Bandić bez odluke Skupštine naumio dati kulturno dobro za Muzej Gričke vještice*. Dostupne w Internecie: <https://www.nacional>

hr/bandic-bez-odluke-skupstine-naumio-dati-kulturno-dobro-za-muzej-gricke-vjestice/ [dostęp: 31.10.2021].

Vujnovic M., 2009: *Forging the Bubikopf Nation. Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. New York, Peter Lang.

Wojtaszek A., 2019: *Uciezka ze swiata bajek*. „Herito”, nr 34, s. 180—189.

Zagorka [M. Jurić], 1953: *Kako je bilo*. Beograd, Izdanje redakcije Zabavnog romana.

Zlatar A., 2005: *Kto jest spadkobiercą literatury kobiecej?* J. Supińska-Biernacka, tłum. W: K. Pieniążek-Marković, G. Rem, B. Zieliński, red.: *Widzieć Chorwację. Panorama literatury i kultury chorwackiej 1990—2005*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, s. 272—288.

Strony internetowe

http://encyklopediafantastyki.pl/index.php?title=Antoni_Marczy%C5%84ski [dostęp: 31.10.2021].

<http://library.foi.hr/m3/autor.php?B=1&O=1&UK=1&A=0000006922&mg=1&lang=en&H=METELGRAD&upit=JAKOBOVI%C6%20FRIBEC,%20Slavica> [dostęp: 31.10.2021].

<http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorke/marija-juric-zagorka-37508/37508> [dostęp: 31.10.2021].

<http://www.kgz.hr/hr/knjiznice/knjiznica-marije-juric-zagorke/o-knjiznici-662/osnovni-podaci16582/16582> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zagorka.net/bibliografija/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zagorka.net/biografija/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zagorka.net/kategorija/novosti/dani-mjz/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zagorka.net/o-nama/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zenajevise.net/ad-acte-anti-discrimination-actions-towards-equality-of-women-and-men/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zenstud.hr/izdavastvo/knjige/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zenstud.hr/o-nama/povijest/> [dostęp: 31.10.2021].

<http://zenstud.hr/projekti/zene-i-tehnika-prema-rodno-ukljucivom-muzeju/> [dostęp: 31.10.2021].

<https://ifs.filg.uj.edu.pl/dominika-kaniecka> [dostęp: 31.10.2021].

<https://mvinfo.hr/clanak/slavica-jakobovic-fribec-vodic-zagorkinim-tragom-kroz-zagreb> [dostęp: 31.10.2021].

<https://poradnik-jezykowy.uw.edu.pl/page/editors> [dostęp: 31.10.2021].

<https://ravnopravnost.gov.hr/vijesti/slavica-jakobovic-fribec-zagrepckanka-godine/686> [dostęp: 31.10.2021].

- <https://web.archive.org/web/20070611193455/http://www.zenstud.hr/zagorka.htm> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://web.archive.org/web/20081222070240/http://www.ured-ravnopravnost.hr/page.php?id=193> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://web.archive.org/web/20140928113554/http://drustvozagorke.com/index.php/klub-zagorke> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://web.archive.org/web/20140929030525/http://drustvozagorke.com/index.php/o-nama/o-drustvu> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://www.facebook.com/diana.kucinic> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://www.fsk.si/pl/o-nas/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://www.fsk.si/pl/partnerzy/szlak-pisarek/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/hrt-odustao-od-snimanja-gricke-vjestice-20171121> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://www.zvono.eu/na-danasnji-dan-1873--rodjena-je-jedinstvena-marija-juric-zagorka-820> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorka.net/kategorija/zagorkin-trezor/page/3/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorkinkutak.wordpress.com/about/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/excuse-me-do-you-know-where-marija-juric-zagorka-street-is/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/gricka-vjestica/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/povijest-zenskim-rukopisom/> [dostęp: 31.10.2021].
- <https://zagorkinkutak.wordpress.com/multimedija/zagorka/> [dostęp: 31.10.2021].

Anita Gostomska

Zagorka. (Ne)prisutan fenomen

SAŻETAK | Članak prikazuje fenomen Marije Jurić Zagorke — najpopularnije hrvatske spisateljice i prve novinarkę iz Srednje Europe, iz perspektive njezine recepcije u Hrvatskoj i Poljskoj. Kritičku recepciju njezine produkcije u Hrvatskoj karakterizira velika dinamika i dihotomija; u posljednjih desetak godina došlo je do svojevrsne renesanse interesa za ovu figuru, u akademskoj dimenziji (osobito feministički orijentiranoj) uzimajući oblik valorizacije i revalorizacije Zagorkine bogate ostavštine. Suvremeni poljski književni diskurs slabo reagira na fenomenalnu popularnost Zagorke u njezinoj domovini, iako se u Poljskoj pojavila i kao spisateljica i kao novinarka već početkom 20. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI | Marija Jurić Zagorka (1873—1957), kritička recepcija, feminizam, Hrvatska, Poljska

Anita Gostomska

Zagorka. The (Not)Present Phenomenon

SUMMARY | The article presents the phenomenon of Maria Jurić Zagorka — the most popular Croatian writer and the first female journalist from Central Europe, from the perspective of its reception in Croatia and Poland. The critical reception of her legacy in Croatia is characterized by great dynamism and dichotomy; over the course of the past dozen or so years, there has been a kind of renaissance of interest in this figure, in the academic dimension (especially feminist-oriented), taking the form of valorization and revalorization of Zagorka's rich legacy. Contemporary Polish literary discourse reacts rather weakly to the phenomenal popularity of Zagorka in her homeland, although she has appeared in Poland both as a writer and a journalist already at the beginning of the 20th century.

KEYWORDS | Marija Jurić Zagorka (1873—1957), critical reception, feminism, Croatia, Poland

ANITA GOSTOMSKA | dr nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Sławi-
styki i Studiów Bałkańskich na Uniwersytecie Gdańskim; badaczka historii
literatury chorwackiej, zajmuje się przede wszystkim literaturą kobiecą. Jej za-
interesowania naukowe oscylują wokół polsko-chorwackich kontaktów kulturo-
wych oraz komparatystyki literackiej i kulturowej. Najnowsze artykuły: *Polskie
dwudziestowieczne przekłady „Osmana” Ivana Gundulicia* (2019), *Morze w baśni
Ivany Brlić-Mažuranić „Ribar Palunko i njegova žena”* (2020).